

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ο ΑΛΗΤΟΥΣ ΧΑΞΛΕΥ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ*

[ΑΠΟ ΤΟ «ΚΟΝΤΡΑΠΟΥΝΤΟ,, ΩΣ ΤΟ «ΠΙΘΗΚΟΣ ΚΑΙ ΟΥΣΙΑ,,]

Με τὸ μυθιστόρημα τὰ πράγματα εἶταν πολὺ δύσκολα, ἰδίως μετὰ τὸ κοινωνικὸ πού δὲν ἔπρεπε μετὰ τὸ νέο «πολλαπλὸ κοίταγμα» νὰ χάσει τὴν ἐπαφή του μετὰ τὴν πραγματικότητα. Καὶ κατόρθωσε ὁ Χάξλεϋ τὴ διάσπαση τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου καὶ τὴν κατάτμηση τοῦ ἐξωτερικοῦ νὰ τὴν ἀποδώσει μετὰ τέτοιο τρόπο, πού σὲ ὄσους διαισθάνονται τίς δυσκολίες προκαλεῖ, μ' ὄλες τίς ἀντιρρήσεις, τὸ βουβὸ θαυμασμό. Στὴν τεχνικὴ μορφή τοῦ «Κοντραπούντου», κάτω ἀπὸ τὴ διάλυση τῶν πάντων, διακρίνει κανεὶς ἀρκετὰ δοκάρια οἰκοδομικά. Στὸ «Πίθηκος καὶ Οὐαία». — καρπὸς τοῦ ἀλόγιστου δευτέρου πολέμου καὶ τῆς πιὸ ἀλόγιστης εἰρήνης, — ὄλα χορεύουν τὸ χορὸ τῆς παραφροσύνης, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μηχανὴ πού στὴ θέση τῶν ματιῶν ἔχει ἕνα κινηματογραφικὸ φακὸ. Ἡ συνείδησή του δὲν εἶναι παρὰ ἕνα κομματιασμένον σενάριο. Κ' ἐδῶ ὁ Χάξλεϋ, μ' ὄλες ἀντιρρήσεις κι' ἄν ἔχει κανεὶς, σὰ γνήσιος καλλιτέχνης θέλησε νὰ δώσει μορφή σύμφωνη μετὰ τὴν πρωτότυπη, ἀλλ' ὄχι καὶ τόσο ἀναληθῆ, σύλληψή του.

Τὰ πρόσωπα τοῦ «Κοντραπούντου» δὲν εἶναι κοινοὶ ἄνθρωποι. Οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι «ἐξαντλήθηκαν» ἀπὸ τὸν Ντίκενς. Ὁ Γκῶλζουέρδου ἀνέβηκε ἕνα σκαλοπάτι ψηλότερα γιὰ νὰ βρεῖ «ἰδιαιτέρους» ἄνθρώπους. Μὰ τώρα στὴν ἐποχὴ μας, παίζεται ἡ τραγωδία τοῦ πνεύματος. Ὁ Χάξλεϋ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀσχολεῖται μετὰ «ἰδιότυπους» ἄνθρώπους, μετὰ συγγραφεῖς, μετὰ ζωγράφους, μετὰ ἐκδότες περιοδικῶν, μετὰ κριτικούς, μ' ἐπιστήμονες. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι ἄνθρωποι ἐνδοσκοπικοί, διχασμένοι, μετὰ μιὰ ἐξωτερικὴ ζωὴ, πού οἱ ἴδιοι μάταια προσπαθοῦν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὰ σωματικά τους ὄρια καὶ νὰ τὴ «θεωρήσουν», καὶ μετὰ μιὰ ζωὴ ἐσωτερικὴ ὄχι ὄμως γνήσια, γιὰ τὴ συγκρότησαν μόνοι τους ἐπεξεργαζόμενοι ἀκατάπαυστα καὶ βασανιστικά ἕνα ρόλο πού θὰ ἐπιθυμοῦσαν νὰ παίξουν, ἀλλὰ ἐμποδίζονται. Ἀπὸ τί

ἐμποδίζονται; Ἀπὸ ἕνα σωρὸ αἰτίες πού στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι αἰτίες. Ὁ Μπάρλαπ ἐνῶ δὲν ἀγαποῦσε τὴ γυναῖκα του ὄσο ζοῦσε, μετὰ τὸ θάνατό της κατασκευάζει ἕνα πονεμένο ρομάντσο καὶ παίζει καὶ αἰσθάνεται τὸν πόνον καὶ τὴ θλιμμένη ἀπαισιοδοξία τοῦ πενθοῦντος τὸ θάνατο τῆς ἴδιας τῆς ὁμορφιάς. Ὁ Βάλτερ φτάνει στὴν ὕστερικὴ ἐκμηδένιση τῆς ἀξιπρέπειάς του ἀπὸ τὰ ἀνώφελα ψέμματα πού σωρεύει. Ὁ Σπάντρελ ἀφήνει ἕνα ἐκλεκτὸ πνεῦμα νὰ διαστρέφεται ἐπειδὴ ξαναπαντρεύτηκε ἡ μητέρα του ὄταν εἶταν ἔφηβος. Ὁ Σάρτρ τώρα τελευταία θέλει ν' ἀποδείξει ὄτι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι εἶναι ἡ κόλαση γιὰ μᾶς. Ὁ Χάξλεϋ πῆγε στὸ ἀκρότατο σημεῖο πολὺ προτιότερα, ἀφήνοντας νὰ ὑπονοηθεῖ ὄτι τὴν κόλαση τὴ φέρνουμε μέσα μας. Βέβαια, κοντὰ σ' αὐτοὺς τοὺς ἀδύνατους ὑπάρχουν κι' οἱ «δυνατοί». Ὁ Μάρκ Ράμπιον κι' ὁ Κουώρλς εἶναι ἀπ' αὐτούς, ὄμως δυνατοὶ σὲ εἰσαγωγικά, ἐπειδὴ στὸ βάθος εἶναι ἀδύναμοι μπροστὰ στὸ ξεφρενιασμένον θέαμα τῆς ἀνθρωπότητας καὶ περιορίζονται νὰ κάνουν μιὰν ἐκθεση πάνω στὴ συμπτωματολογία τῆς παρακρούσεως τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπιτέλους ἡ ψυχοπαθολογία τῶν ἀτόμων ἐνδιαφέρει τὰ ἴδια τὰ ἄτομα, ἀφοῦ αὐτὰ τὴν προκαλοῦν, μὰ αὐτὸ τὸ σύμπτωμα τῆς ὁμαδικῆς παρακρούσεως κι' ἄν, — σήμερὰ τὸ γνωρίζουμε πιά, — ὄφειλεται στὴν ἐκμηδένιση, πῶς μπορεῖ νὰ τὸ σταματήσει κανεὶς; «Οἱ νέοι ἔχουν ἕνα πάθος γιὰ τίς μηχανές», λέει σ' ἄλλες σελίδες τοῦ βιβλίου, «γιὰ αὐτοκίνητα, τραῖνα, ἀεροπλάνα, ραδιόφωνα. Εἶναι μιὰ ἐπιδημία, σὰν τὴν εὐλογία. Ἡ ἀγάπη τοῦ θανάτου βρίσκεται στὸν ἀέρα. Τὴν ἀναπνεοῦν καὶ κολλοῦν τὴν ἀρρώστεια. Προσπαθῶ νὰ τοὺς πείσω ν' ἀγαπήσουν κάτι ἄλλο. Μὰ δὲ μ' ἀκοῦνε καν. Οἱ μηχανές εἶναι τὸ πᾶν γι' αὐτούς. Προσεβλήθησαν ἀπὸ τὴν ἀγάπη γιὰ τὸ θάνατο. Εἶναι ὡσὰν νὰ ἔχουν ἀποφασίσει νὰ φέρουν τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἀφοῦ πρῶτα τὸν μηχανοποιήσουν ὡς τὴν τρέλλα κι' ὄστερα καθαρὰ τὸν δολοφονήσουν». Καὶ πῶς μπο-

* Συνέχεια ἀπ' τὸ προηγούμενον καὶ τέλος.

ροῦν ν' ἀναχαιτίσουν οἱ «δυνατοὶ» αὐτοὶ τὸν κόσμον ἀπ' τὸ κατρακύλημά του; Δυστυχῶς μὲ τίποτα· τοὺς λείπει ἡ δύναμη. Καὶ σηκώνουν τοὺς ὤμους κάνοντας πῶς ἀδιαφοροῦν στοῦ κάτω - κάτω, ἐνῶ δὲν εἶναι ἀλήθεια, μέσα ἢ ἀγωνία τοὺς τρώει.

Εἶπαν ὅτι ἀπὸ τὰ πρόσωπα τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα ἔλειψε ὀλότελα ἡ πίστη. Ὁ ἀφορισμὸς εἶναι πρόχειρος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὑπῆρχαν, ἀντίθετα, πολλές, πάρα πολλές πίστεις, ὅσες κ' οἱ σκεπτόμενοι ἄνθρωποι. Τὰ πρόσωπα τοῦ «Κοντραπούντιου» εἶναι πρόδηλο ὅτι πιστεύουν σὲ κάτι. Ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸ κάτι ἔφτασαν ἀκολουθώντας τὸν πεπλανημένο δρόμο τῆς σοφιστείας τοῦ αἰῶνα τους. Ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης ξεκινούσε ἀπὸ τὴν πλήρη ἀγνοία γιὰ νὰ φτάσει κάποτε, ἀν θὰ ἔφτανε, σὲ ἕναν ἀπλό ὀρισμὸ πού θὰ εἶταν ὡστόσο μιὰ στέρεη βεβαιότητα. Ἡ σοφιστεία τῶν συγχρόνων κάνει τὸν δρόμο ἀντίθετα. Παραδέχεται μιὰ βεβαιότητα, ὅποια νὰ εἶναι, ἐπειδὴ τὴ βολέει, κ' ὕστερα σ' ὀλόκληρη ζωὴ ματαιοπονεῖ γιὰ νὰ τὴ δικαιολογήσει στὸν ἑαυτὸ του καὶ στοὺς ἄλλους. Τὸ σύμπτωμα δὲν εἶναι ἀτομικὸ, εἶναι γενικότατο. Ἀπὸ τὴν ἴδια αἰτία ὀρίζεται κατηγορηματικὰ τί εἶναι ἐλευθερία ἢ δημοκρατία κ' ὕστερα γράφονται τόμοι ὀλόκληροι καὶ λόγοι ἐπαναλαμβάνονται μονότονα καὶ βία ἐξασκεῖται γιὰ νὰ τὴν ἐδραιώσουν. Ἔτσι τὰ «δικαια» πλήθαιναν, ἀφοῦ ὅλα μποροῦν νὰ δικαιολογηθοῦν. Ὁ Χάξλεϋ βάζει πολλές φορές τὰ πρόσωπά του νὰ διατυπώνουν σκέψεις, ὑπερασπιζόμενα τίς πράξεις τους, πού ταλαντεύονται σὰν ἀκροβάτες πάνω στοῦ τεντωμένο σκοινί. Νὰ τί λέει τὸ χαμένο κορμί, ὁ Σπάντρελ, πού ξυπνάει τὸ ἀπόγευμα καὶ ξημερώνεται στὰ μπάρ: «Δουλειά! Ἡ δουλειά δὲν εἶναι πῶς ἀξιοσέβαστη ἀπ' τὸ οἰνόπνευμα καὶ τὴ χρησιμοποιοῦν ἀκριβῶς γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ: γιὰ ν' ἀποσπάσει τὸ μυαλό, γιὰ νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ ξεχάσει τὸν ἑαυτὸ του. Ἡ δουλειά εἶναι ἀπλῶς ἕνα διεγερτικὸ, τίποτα περισσότερο. Εἶναι ταπεινωτικὸ νὰ μὴ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ζήσει χωρὶς διεγερτικὰ, νηφάλια· εἶναι ταπεινωτικὸ νὰ μὴν ἔχουν τὸ θάρρος νὰ δοῦν τὸν κόσμον καὶ τὸν ἑαυτὸ τους ὅπως πραγματικὰ εἶναι. Πρέπει ν' ἀφιονίζουν τὸν ἑαυτὸ τους μὲ δουλειά. Εἶναι ἡλίθιο. Τὸ εὐαγγέλιο τῆς δουλειᾶς εἶναι ἀκριβῶς τὸ εὐαγγέλιο τῆς ἡλιθιότητος καὶ τοῦ πανικοῦ. Καθόλου παράξενο γιὰ τὸ οἱ μεγάλοι ἐπιχειρηματίες εἶναι τόσο ἐνθουσιώδεις γιὰ τὴ δουλειά. Τοὺς δίνει τὴν παρηγορητικὴ ψευδαἰσθηση ὅτι ζοῦν, ἀκόμα ὅτι εἶναι σπουδαῖοι. Ἄν σταματοῦσαν νὰ δουλεύουν, θὰ ἐνωθάν ὅτι δὲν ὑπάρχουν καν. Ἀκριβῶς τρῦπες στὸν ἀέρα, τόσο μόνο». Πόση ἀλήθεια κρύβουν αὐτὲς οἱ ἐπικίνδυνες σκέψεις, ἀλλὰ καὶ πόση ἀναλήθεια ὅταν στὴ δουλειά προστεθεῖ, ὅπως πρέπει, ἡ πίστη κ' ἡ δη-

μιουργικὴ ἔφεση! Ἀλλὰ δημιουργικὴ ἔφεση σημαίνει ζωὴ. Καὶ γιὰ τὰ πρόσωπα, τὰ σοφιστικὰ τοῦ «Κοντραπούντιου» καὶ τῆς ἐποχῆς μας: «ἡ ζωὴ εἶναι πολὺ πῶς δύσκολη κ' ἀπ' τὰ σανσκριτικὰ ἢ τὴ χημεία ἢ τὴν οἰκονομολογία.—Εἶναι ἀσύγκριτα εὐκολώτερο νὰ ξαίρεις ἕνα σωρὸ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς τέχνης καὶ νάχεις ἰδέες βαθειᾶς γιὰ τὴ μεταφυσικὴ καὶ τὴν κοινωνιολογία, ἀπὸ τὸ νὰ γνωρίζεις μὲ προσωπικὴ ἀντίληψη κάτι γιὰ τὸν πλησίον σου καὶ νάχεις εὐχάριστες σχέσεις μὲ τοὺς φίλους σου καὶ τοὺς ἀγαπημένους σου, μὲ τὴ γυναῖκα σου καὶ τὰ παιδιὰ σου». Μὰ πού βρίσκονται αὐτὲς οἱ ἀλήθειες; Ἴσως, τὸ πολὺ-πολύ, στοῦ σημειωματάρου κάποιου πού γράφει. Ὡς ἐκεῖ τολμοῦν νὰ ἐμφανιστοῦν. Γιὰ τοῦτο καὶ τὸ ἔδαφος τοῦ «Κοντραπούντιου» τρέμει.

Γ'

Στὸ «Κοντραπούντιο», ὅπως εἰπώθηκε, ὁ κόσμος βρίσκεται στίς παραμονές διαλύσεως. Μὰ οἱ παραμονές διαρκοῦσαν πολὺ, οἱ ἀπαισιόδοξοι προφήτες φαίνονταν νὰ διαψεύδονται στίς προβλέψεις τους. Ἡ διάλυση εἶταν ψυχικὴ, διανοητικὴ, πολιτικὴ, οικονομικὴ, μὰ ὑπόβοσκε, στὴν ἐπιφάνεια ὑπῆρχε ὁ ἥλιος, ἡ πρωῖνὴ αἰσιοδοξία, ἡ ἡρεμία ἔστω τῆς ἀσυναρτησίας. Ποιὸ θὰ εἶταν τὸ συγκεκριμένο γεγονός πού ἔμπραχτα θὰ ἐγκαινιάζε τὴ διάλυση; Κανείς δὲν εἶταν σὲ θέση νὰ τὸ μαντέψει ὅσον ἐπιστημονικοφανῆ ἐρμηνεία κ' ἂν ἔδινε στοὺς μοντέρνους — σὰν ἀποκαλυπτικοὺς δραματισμοὺς του. Καὶ ὁ τελευταῖος πόλεμος θὰ περνοῦσε «ὀμαλά», ὅπως τόσοι ἄλλοι προηγούμενοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ συνέχιζαν πάλι τὴν ἔστω χαλεπὴ «ἀντιστικτικὴ» ζωὴ τους, κ' οἱ γκρινιάρηδες στοχαστὲς θὰ τύπωναν ἀράδα πραγματεῖες γιὰ τὴν ἀρρώστια τοῦ αἰῶνα πού θὰ κιτρίνιζαν ἀζήτητες στὰ ράφια τῶν βιβλιοπωλείων ἂν, ἂν ἐκεῖ στοῦ τέλος μιᾶς πολεμικῆς πενταετίας δὲν συνέβαινε μιὰ τρομερὴ ἔκρηξη στὴν Ἄπω Ἀνατολή, μέσα σὲ μιὰ πόλη μὲ περίεργο ὄνομα (περίεργο γιὰ τὸ ἀκούσαμε γιὰ πρώτη φορά κ' ὄχι γιὰ τὸ ὄνομα Νιουγιόρκ ἢ Μόσκρα εἶναι πῶς ἀπλῶς ἢ πῶς εὐήχα), καὶ τὴν ξεθεμέλιωνε κυριολεκτικὰ στέλνοντας στὸν ἄλλο κόσμον δεκάδες χιλιάδων ἀνθρώπων, καὶ παραμορφώνοντας ἢ ἀφήνοντας ἀνίκανους ἄλλους τόσοι. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ πλευρὰ τοῦ τρομεροῦ γεγονότος οὔτε καν συζητήθηκε, ἐπιτέλους γινόταν πόλεμος. Καὶ γρήγορα ὅλα ξεχάστηκαν μπροστὰ στίς δυνατότητες τῆς εἰρηνικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας, πού ὅπως ἔλεγαν οἱ βιαστικοὶ αἰσιοδοξοὶ θὰ ἔκανε τὴ γῆ παράδεισο.

Ἀλλὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πού ἐπιμένουν ἀκόμα νὰ σκέπτονται, τὰ πράγματα ἔδειχναν ἄλλην ὄψη. Εἶταν πῶς ἀναντίρρητο ὅτι στὸν πολιτισμὸ μας γίνηκε μιὰ βαθιά

τομή. Ἄς ἀφήσουμε μιὰ στιγμή στὸν ἐνθουσιασμό τους τοὺς φοιτητὲς τῶν πολυτεχνείων, ἐπειδὴ ἔχουν τὴν τιμὴ νὰ ζοῦνε στὸν αἰῶνα τοῦ ἀτόμου, ὄχι καὶ πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν «τιμὴ»—ὅπως λένε τὰ λεξικά μας—ποῦ «ἔχει ὁ Νόμπελ, ὁ ὁποῖος ἐφεύρε τὴν δυναμίτιδα», χωρὶς ν' ἀναφέρουν ὅτι οἱ νεκροὶ θὰ εἶταν μερικὰ ἑκατομμύρια λιγώτεροι ἂν δὲν εἶχε τὴν «τιμὴ» νὰ τὴν ἐφεύρει, κι' ἄς κάνουμε ἕναν ἀπλούστατο συλλογισμό: Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα ποῦ ἐφευρέθηκε τὸ μπάροϋτι, ὡς τὰ μέσα τοῦ 19ου, ἡ καταστρεπτικὴ τοῦ δύνανμη ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο ποῦ μποροῦσε νὰ σκοτώσει στὴν ἀρχὴ μὲ τὴν ἐκσφενδόνιση βλήματος, ἔφθασε νὰ τινάζει στὸν ἄερα ἕνα ὄχι καὶ πολὺ μεγάλο σπῆτι ἢ νὰ βουλιάζει μιὰ γολέτα. Μὲ τὴν ἐφεύρεση τῆς δυναμίτιδας στὰ μέσα τοῦ 19ου ἀνατινάσσεται εὐκόλως ἕνα μεγάλο κτίριο, λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 20ου μὲ τὶς διαφορὲς «συνθέσεις» τῆς ξεθεμελιώνεται ἄκοπα ἕνα ὀλόκληρο οἰκοδομικὸ τετράγωνο. Μὲ τὴν ἀτομικὴ βόμβα, τώρα, θάβεται στὰ ἐρείπια σημαντικὸ μέρος μιᾶς πόλεως. Ὅπως μπορεῖ εὐκόλως νὰ διαπιστώσει κανεὶς, ἐνῶ τὰ χρονικὰ διαστήματα μεταξὺ δύο ἐφευρέσεων μικραίνουν, τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα, ἀντιστρόφως, μεγαλώνουν. Οἱ μαθηματικοὶ ἄς βροῦνε τὸν τύπο· ἐπιτέλους εἶναι μιὰ χαρὰ νὰ ξαίρεις ἀκριβῶς πότε θὰ κομματιαστεῖς. Καὶ χωρὶς τὸν μαθηματικὸν τύπον ὁμως, εἶναι εὐνόητο ὅτι σὲ λίγες δεκαετίες θὰ μπορεῖ νὰ κονιορτοποιεῖται μιὰ μεγαλόπολη, λίγο πρὶν πέρα μιὰ χώρα, κι' ὄχι καὶ πολὺ μακριὰ μιὰ ὀλόκληρη ἡπειρος.

Οἱ ἀπαισιόδοξοι βρῆκαν—ὡσπου νὰ διαψευστοῦν—τὸ συγκεκριμένο γεγονός ποῦ θὰ ἐπιφέρει τὸ τέλος τῆς ἐπαίσχυντης ἀνθρώπινης ἱστορίας. Εἶναι ἡ καταστρεπτικὴ δύνανμη τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας. Τὸ λυπηρὸ μονάχα εἶναι, ὅτι ὁ θάνατος προφητεύεται ἐλάχιστα φιλοσοφικός. Μιὰ ἔκρηξη καὶ τίποτα ἄλλο.

Ὁ κίνδυνος, λοιπόν, ἔγινε γνωστὸς καὶ ἄμεσος. Κάτι χειρότερο ἀκόμα, δὲν εἶναι ἕνας κίνδυνος ποῦ μπορεῖ, στὴν ἔσχατη συνέπειά του, νὰ κλείσει μὲ τὸ θάνατο ὅλων μας τὴν ἱστορία· ὁ θάνατος στὸ κάτω κάτω εἶναι λύτρωση. Μὰ ἕνας κίνδυνος ποῦ ἀπειλεῖ νὰ παραμορφώσει, νὰ τερατοποιήσει ὄσους θ' ἀπομείνουν ἀπὸ τὸν ὄλεθρο. Ἐπειδὴ ὡς τὰ τώρα ἡ ραδιενέργεια μόνον παραμορφωτικὴ ἢ ἐκφυλιστικὴ ἐπίδραση εἶχε πάνω στοὺς βιολογικοὺς ὀργανισμούς. Ἄν περισωθεῖ κάτι, αὐτὸ θὰ εἶναι μιὰ κοινωνία φρικιαστικὴ.

Ὁ Χάξλεϋ, πρὶν ἀπὸ τὸ δεῦτερο πόλεμο, εἶχε κάτω ἀπ' τὴν διάπεραστικὴν ματιὰ του ἕναν κόσμον συγκεκριμένο, εἶχε πρόσωπα. Ἡ εἰρήνη, κ' ἡ ἀμφίβολη ἀκόμα, στρέφει τὴν προσοχὴ τοῦ παρατηρητῆ πρὸς τὰ ἄτομα, πρὸς τὴν ψυχολογία. Οἱ πόλεμοι κ' οἱ κοινωνικὲς ἀνατροπὲς τὴν στρέφουν πρὸς τὰ

γενικά, πρὸς τὴν κοινωνιολογία. Ὁ Χάξλεϋ ἐνόησε ὅτι ὅσο κι' ἂν ξεχώρισε ἀπὸ τὸ πλῆθος «ἐνοχοῦς» καὶ «ἀδύνατους» ἀπὸ τοὺς λίγους ἄλλους, δὲ μποροῦσε καὶ νὰ τοὺς ἀποδώσει ρητὰ, «νομικά» τὴν ἐνοχὴν στὴ συγκεκριμένη πράξη τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου. Ἡ *causa adequata* εἶταν ἀδύνατο νὰ προσδιοριστεῖ, ἡ ἐνοχὴ καταμερίζονταν κι' οἱ εὐθύνες χάνονταν στὴν πολλαπλότητα τῶν προσώπων, τῶν σφαλμάτων, τῶν θεσμῶν. Εἶναι πολὺ κρίσιμη ἡ στιγμή γιὰ τὸν ἐρευνητὴ ποῦ σπρώχνει τὰ ἐρωτήματα ὡς τὸ τέλος. Μοιάζει μὲ τὸν Οἰδίποδα ποῦ ἐπιμένει, ὅσο κι' ἂν διαισθάνεται ὅτι ἡ ἔρευνα τὸν μπλέκει ἐπικίνδυνα. Τὸ ἴδιο, ἐνῶ προσπαθεῖ ὁ ἐρευνητὴς νὰ φτάσει στὴ ρίζα τοῦ κακοῦ, στὸ συγκεκριμένο πρόσωπον ἢ πρόσωπα ἢ πράξεις, μὲ ἐφόδιο καὶ μέσο τὴν στυλιπνὴ λογικὴν του, καταλήγει, ἔστω καὶ γιὰ λίγο, νὰ τὴν ἀρνηθεῖ, παραδεχόμενος, αὐτὸς ὁ ὕγιης ὀρθολογιστῆς, τοῦτο τὸ παράλογο, τὸ μεταφυσικόν: ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ «συνέργεια» τοῦ διαβόλου. Στὴν τερατώδη κοινωνία ποῦ σχηματίστηκε, ὕστερα ἀπὸ τὸν «ἀτομικόν» πόλεμον, ἡ σκέψη αὐτὴ μπαίνει ἀπὸ τὸν Χάξλεϋ στὴν πράξη. Ὁ Ἀρχιερέας, στὸ «Πίθηκος καὶ Οὐσία», ἕνα εἶδος Πάπα ἢ Ἀρχηγοῦ Κράτους τῆς μελλοντικῆς αὐτῆς κοινωνίας, ἐπεξηγεῖ μὲ ψυχρότατη λογικὴ τὸ φαινόμενον: «Ὅσο μελετᾶτε τὴ σύγχρονη ἱστορία τόσο σὰς ἀποκαλύπτεται φανερά ὅτι ὅλα τὰ ὀδηγεῖ ὁ Διάκτυλος τοῦ Μπέλιαλ, (τὸ Πνεῦμα τοῦ Κακοῦ). Κοιτᾶτε τοὺς ἐθνικισμοὺς—τὴ θεωρία ποῦ ἐπιβάλλει ὡς μόνον ἀληθινὸ θεὸ τὸ κράτος, στὸ ὁποῖον ἔτυχε νὰ εἴστε ὑπήκοοι, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα κράτη εἶναι θεοὶ ψεύτικοι, καὶ τὸ γεγονός πῶς κάθε πόλεμος γιὰ γόητρο, δύνανμη ἢ λεφτὰ εἶναι καὶ μιὰ σταυροφορία γιὰ τὸ Καλόν, τὸ Ἀληθινόν, τὸ Ὁραῖον. Τὸ ὅτι τέτοιες θεωρίαι, σὲ δεδομένη στιγμή τῆς ἱστορίας, ἔγιναν παγκόσμια παραδεκτὰ, εἶναι ἡ καλύτερη ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Μπέλιαλ, ἡ καλύτερη ἀπόδειξις ὅτι Ἐκεῖνος στὸ τέλος θὰ κέρδιζε τὴ μάχην.—Ἐδῶ ἔχετε δύο ἐννοιαι. Ἡ κάθε μιὰ τους εἶναι ἀφραστοῦ τῆς ἀνόητης κι' ὀδηγεῖ σὲ πράξεις ποῦ ἀποδεδειγμένα εἶναι μοιραῖαι. Κι' ὁμως ὀλόκληρη ἡ πολιτισμένη ἀνθρωπότητα ἀποφασίζει, σχεδὸν ταυτόχρονα, νὰ τὶς παραδεχτεῖ καὶ νὰ πολεμήσει. Γιατί; Ποιὸς τὴν σπρώχνει; Ποιὸς τὴν παρακινεῖ; Ποιὸς τὴν ἐμπνέει; Ἐδῶ μιὰ εἶναι ἡ ἀπάντησις ποῦ χωρεῖ». Ὁ συνομιλητὴς του, ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας, πάει νὰ διαμαρτυρηθεῖ, ἔχει παραμείνει χριστιανός. «Ἔτσι», λέει ὁ Ἀρχιερέας, «τότε, θὰ ξαίρετε, κύριε, ὅτι ἀπὸ τὸ δεύτερον αἰῶνα κ' ἐδῶ κανένας ὀρθόδοξος Χριστιανός δὲν πίστεψε ὅτι ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ νὰ κυριευθεῖ ἀπὸ τὸ Θεόν. Μονάχα ὁ Διάβολος μποροῦσε νὰ τὸν κυριεύσει. Ἐπειδὴ τὰ ἴδια τὰ πράγματα δὲν τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ παραδεχτεῖ κάτι διαφορετικόν. Ὁ

Μπέλιαλ εἶταν ἡ οὐσία, ὁ Μολώχ, τὸ ἔργο τοῦ Διαβόλου». Καὶ ἡ κοινωνία ἐκείνη, ἡ μεταατομική, τὸ βρίσκει εὐλογο νὰ πάψει ν' ἀντιστέκεται σ' αὐτόν, τὸν θεοποιεῖ καὶ τὸν λατρεύει.

Θ' ἀφήσουμε τὸν δόκτορα Πούλ, τὸν προατομικὸ ἄνθρωπο τῆς, ἀνεπηρέαστης ἀπὸ τὸν ἀτομικὸ πόλεμο, Ν. Ζηλάνδίας, ποὺ ἔρχεται νὰ ξανα-ανακαλύψει τὴν κατὰ-στραμένη Ἀμερική, τὶς περιπέτειές του καὶ τὸν ἔρωτά του στὴ νεαρή, μεταατομική κοπέλλα Λούλα. Ἀκόμα θ' ἀφήσουμε καὶ τὰ παράξενα ἦθη αὐτοῦ τοῦ κολασμένου κόσμου τοῦ 2.108 μ.Χ. Τόσο ὁ ἔρωτας ὅσο καὶ τὰ ἦθη δὲν εἶναι καθόλου διαφορετικά ἀπ' τὰ δικά μας. Μόνο ποὺ ὁ Χάξλεϋ βάζει τὸν φανταστικὸ αὐτὸ κόσμον νὰ μιλάει τὴ σωστὴ γλῶσσα, τὴ φρικιάστικα ὠμή. Δὲ λέει «ἐκκαθαρίζω», «ἐκτελῶ», λέει σκοτώνω. Δὲν ὑποκρίνεται ὅτι λατρεύει τὸ Θεό, ὑπακούει στὶς προτροπές τοῦ σατανᾶ μὲ τὸ φυσικώτερο τρόπο. Ὅσο γιὰ τὸ σύστημα ποὺ ἐφαρμόζεται, εἶναι καθαρὰ «δικτατορία», χωρὶς καμμιά σοφιστικὴ δικαιολόγηση. Κι' ὅταν μᾶς ἔρχεται νὰ γελάσουμε ἐπειδὴ οἱ «πιστοί» αὐτοὶ τοῦ Μπέλιαλ, ὅταν ἀναφέρουν τ' ὄνομά του, κάνουν μὲ τὰ δάχτυλά τους τὸ «σημεῖον τῶν κεράτων», ἅς συλλογιστοῦμε σὲ τί δύσκολη θέση θὰ βρισκόμαστε ἂν θὰ χρειάζονταν κάποτε νὰ πείσουμε κάποιον κάτοικο τοῦ Ἄρη, ὅτι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἶναι κάτι τὸ πολὺ σοβαρὸ. Ἡ «κοινωνία» τοῦ «Πίθηκος καὶ Οὐσία» εἶναι ἡ ἴδια ἡ κοινωνία ἡ σημερινή, ὅσο ἴδιο εἶναι τὸ γάντι ποὺ ἀναστρέφεται, παρ' ὅλο ποὺ δείχνει μὴν ἄλλη, πιὸ τραχιά, πιὸ βρώμικη ὄψη. Ὁ Χάξλεϋ δὲ θέλησε νὰ γράψει φανταστικὸ ἢ οὐτοπικὸ μυθιστόρημα, καὶ μάλιστα μὲ μιὰ τεχνικὴ ποὺ ἀποδιώχνει ἀκόμα καὶ τὸν καλλιεργημένον ἀναγνώστη. Ἐνῶ τὸ «Κοντραποῦντο» εἶναι ἓνα θεώρημα ποὺ τὸ κατὰστρωσε χωρὶς νὰ προχωρήσει στὴ λύση του, ἐπειδὴ ἴσως λύση δὲν ὑπῆρχε, τὸ «Πίθηκος καὶ Οὐσία» εἶναι μιὰ σχηματικὴ πλάγια ἀπόδειξη, δηλαδή μιὰ εἰς ἄτοπον ἀπαγωγή γιὰ νὰ δεῖ ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ἔστω καὶ τὴν ὕστατη ὥρα, σὲ τί ἀπαράδεκτα, ἀπάνθρωπα, «ψευδῆ», ἐπακόλουθα μᾶς φέρνει ὁ ἄρρυθμος πολιτισμὸς. Ὁ πολιτισμὸς. Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ποὺ ἔκαμε «τὴν Ἀνατολὴ νὰ πάρει τὸ Δυτικὸ ἔθνικισμὸ, τοὺς δυτικοὺς ἐξοπλισμοὺς, τὰ δυτικὰ φίλμς καὶ τὸ Δυτικὸ μαρξισμὸ. Τὴ Δύση νὰ πάρει τὸν ἀνατολικὸ δεσποτισμὸ, τὶς ἀνατολικὲς δεισιδαιμονίες καὶ τὴν ἀνατολικὴ ἀδιαφορία γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. «Δηλαδή πάντα τὸ ἀντίθετο καὶ τὸ χειρότερο». «Σκεφτεῖτε», λέει πάλι ὁ Ἀρχιερέας, «ἂν θὰ ἔκαναν τὸ σωστὸ. Ὁ ἀνατολικὸς μυστικισμὸς νὰ βοηθοῦσε ἔτσι, ὥστε ἡ δυτικὴ ἐπιστῆμη νὰ χρησιμοποιούνταν μὲ φρόνηση, ἡ ἀνατολικὴ τέχνη τῆς ζωῆς νὰ ἐκλέπτυνε τὴ δυτικὴ ἐνεργητικότητα, ὁ δυτικὸς ἀτομισμὸς νὰ συγκρατοῦσε τὸν ἀνατολικὸ ὀλοκληρωτισμὸ. Ἐ,

τότε μπορεῖ νὰ ἔρχονταν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἀλλὰ εὐτυχῶς—(γιὰ κείνον καὶ δυστυχῶς γιὰ μᾶς)— ἡ χάρη τοῦ Μπέλιαλ εἶταν δυνατώτερη ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Ἄλλου».

Καὶ τί θὰ γίνεи τὸ ἀβοήθητο ἄτομο, ἡ πανικόβλητη ψυχὴ του μέσα στὸ «δεδηλωμένο» αὐτὸ σατανικὸ κράτος τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου αἰῶνα, ὅσο καὶ τοῦ ἀδήλωτου, ἀλλὰ ὄχι καὶ λιγώτερο σατανικοῦ, κράτους τοῦ εἰκοστοῦ; Ὁ Χάξλεϋ, ποὺ στὸ τελευταῖο του αὐτὸ βιβλίον δείχνει ν' ἀπασχολεῖται μόνο μὲ γενικὰ ζητήματα τοῦ πολιτισμοῦ, δίνει ἀπρόοπτα πρὸς τὸ τέλος τὴ λύση (ἡ ὑπεύθυνη στάση του στὸν Κόσμον ἀντίκρου μᾶς βεβαιώνει ὅτι ἐδῶ δὲν εἰρωνεύεται) τοῦ ἀτομικοῦ προβλήματος. Ὑπάρχει μιὰ διέξοδος, ἓνα στενὸ μονοπάτι ἀνάμεσα στὰ βράχια, ποὺ χωρεῖ μόνο δυὸ ἄνθρώπους. Δυὸ ἄνθρωποι ἀπεφασίζουν νὰ τὸ «σκάσουν» ἀπὸ τὸν Κόσμον τοῦ σατανᾶ. «—Μὰ θὰ μᾶς σκοτώσει», ἀναστενάζει ἡ κοπέλλα. «—Ποιὸς θὰ μᾶς σκοτώσει;» ρωτᾷ ὁ ἄντρας,

—«Ἐκεῖνος. Τὰ ξαίρει ὅλα, ὅ,τι κάνουμε, ἀκόμα ὅ,τι αἰσθανόμαστε».

—«Ἴσως. Μ' ἂν αἰσθανόμαστε καὶ σκεφτόμαστε καὶ κάνουμε τὸ σωστὸ, δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς χτυπήσει».

—«Μὰ ποιὸ εἶναι τὸ σωστὸ;» ρωτᾷ ἡ κοπέλλα.

—«Γιὰ ἐδῶ καὶ γιὰ τώρα», ἀπαντᾷ ὁ ἄντρας ποὺ δὲν ἀκούει τὸ λογικὸ του ἀλλὰ τὴν καρδιά του, «σωστὸ εἶναι αὐτό». Καὶ σκύβει καὶ τὴ φιλάει.

—«Εἶναι τόσο ὠραῖο νὰ εἶναι τὸ σωστὸ. Θὰ εἶμουν εὐτυχισμένη ἂν εἶταν. Δὲ θέλει ὅμως Ἐκεῖνος νὰ εἶμαστε εὐτυχισμένοι. Πῶς λές ὅτι δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς χτυπήσει;»

—«Γιατί ὑπάρχει κάτι τὸ δυνατότερο ἀπ' αὐτόν».

—«Δυνατώτερο. Μ' αὐτὸ πάντα τὸ πολέμησε καί... Πάντα νίκησε».

—«Μόνο ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι Τὸν βοήθησαν νὰ νικήσει. Μὰ δὲν πρέπει νὰ Τὸν βοηθοῦν. Καί, νὰ θυμᾶσαι, ποτέ δὲ θὰ κερδίσει τελικά».

—«Πῶς αὐτό;» ρωτᾷ ἡ γυναῖκα.

—«Ἐπειδὴ δὲ μπορεῖ ν' ἀντισταθεῖ στὸν πειρασμὸ νὰ φέρει τὸ κακὸ στὸ ἀπροχώρητο. Κι' ὅταν τὸ κακὸ φτάσει στὸ ἀπροχώρητο, πάντα αὐτοκαταστρέφεται. Καὶ τότε ἔρχεται πάλι στὴν ὄψη ἡ Τάξη τῶν Πραγμάτων».

—«Μὰ αὐτὸ θὰ γίνεи πολὺ μακριὰ στὸ μέλλον», τολμάει νὰ πεῖ ἡ συντρόφισσα του.

—«Γιὰ τὸν πολὺ Κόσμον, ναί. Μὰ ὄχι γιὰ τὸν καθένα ἄνθρωπο χωριστὰ, ὄχι γιὰ σένα καὶ γιὰ μένα, λογουχάρη. Ὅ,τιδήποτε κι' ἂν κάνει ὁ Μπέλιαλ μὲ τὸν ὑπόλοιο Κόσμον, ἐσὺ κ' ἐγὼ θὰ εἶμαστε πάντα μὲ τὴν Τάξη τῶν Πραγμάτων, ὄχι ἐναντιὰ της».

Μέσα σ' ένα απλό διάλογο τάσσεται η μεγάλη αλήθεια για την τελική υπεροχή του Καλού, υπονοείται η προσωπική ελευθερία, κηρύσσεται η ατομική ευθύνη. Βέβαια, μέσα σ' όσα γίνονται γύρω του, ο δόκτωρ Πούλ ίσως να είναι κάπως κωμικός, κάπως σχηματικά κ' έφηβικά ρομαντικός—ο Χάξλεϋ δὲν είχε σκοπό να γράψει σ'τά σοβαρά αισθηματικό μυθιστόρημα της προβικτωριανής εποχής. Ἐμείς κάναμε τὸ αὐθαίρετο τὸλ-

μημα να τὸν ἀπομονώσουμε καὶ ἀμέσως νιώθουμε ὅτι κάναμε λάθος. Δὲ χρειάζεται ν' ἀπομονωθεί. Ἴσως, γὰρ νὰ μὴ διαλυθεῖ ὁ κόσμος. χρειάζεται νὰ κυκλοφορεῖ πάντα κάποιος «κωμικός» μέσα στὴν κούφια σοβαρότητα τῶν διαφόρων «Ἀρχιερέων» τῆς πολιτικῆς, τοῦ χρήματος, τῆς ἐπιστήμης καὶ κάποιος «ρομαντικός» νὰ προσβάλλει τὸν «ὀρθολογισμό» τους.

ΧΑΡΗΣ ΛΑΜΠΙΔΗΣ

ΓΕΛΩΝΤΑΣ

Ἐτίναξες τὰ χέρια σου γελώντας

Ὅπως κι' ἡ γῆ γελᾷ

Μέσα ἀπὸ χάντρινα κάγγελα βροχῆς.

Ἐτίναξες τὰ χέρια σου γελώντας

Σὰν νάταν κλώνοι ἀμυγδαλάνθια

Μὲ πλησμονὴ δροσιᾶς σ'τά πέταλά τους.

Τὰ μάτια σου ἦταν δυὸ ρωγμὲς μονάχα :

Κι' ἐγὼ πού ἐρχόμουν μ' ἕνα φορτίο πόνου στὴν καρδιά μου

Φορτίο πούχε φτάσει ὡς τοῦ κινδύνου τὴ γραμμὴ

Ξαφνιάστηκα σὰν ξύπνησαν τὴν αἰσθησὴ μου σχήματα,

Τὴν ἀκοή μου τάρραξαν κροταλιστοὶ ρυθμοί,

Ξαφνιάστηκα πού οἱ λεῦκες μούγεφαν νοήματα

Λικνίζοντας τὸ φύλλωμα σὰν νάχανε σ'τά κλώνια

Κρεμάμενα τὰ θυμητάρια μᾶς χαρᾶς

Πού θάπρεπε πάντα νὰ φορῶ πολὺ κοντὰ,

Ἴσως κατάσαρκα ἐπάνω ἀπ' τὴν καρδιά μου.

Ὡ τὸ γέλιο σου, καθὼς γυροῦσα μὲ τὸ φορτίο πόνου

Ἐξείλω ὡς τὴν κόκκινη γραμμὴ κινδύνου,

Ἀπλώθηκε σ'τὸ εἶναι μὲν σὰ θάλασσα

Ὅπου χορεύανε γυμρὰ τὰ ξίφη

Τοῦ πολεμόχαρου ἡλίου.

Εἶδες θλιμμένους κύνους σ' δρόμους νερά

Νὰ κνηγᾶνε ἀδιάκοπα τ' ἀχνάρια μᾶς φθαρτῆς Σελήνης;

Ἔτσι κι' ἐγὼ τὸ γέλιο πῶχω χάσει,

Τὸ γέλιο ὄλων τῶν ξένδιαστων ἀνθρώπων

Θὰ τὸ κερδίσω πάλι—ἔστω κι' ἂν δίδω

Κάτι ἀκριβὸ κι' ἀτίμητο ἀπὸ τὴν ἴδια μου ζωὴ!

Γελώντας ν' ἀποκοιμηθῶ σὰν νάμουναι ὁ ξεράτης

Πού μὲ τὸν μῶχτο του ἀποκτᾷ δικαίωμα ὑπνου.

Νὰ κοιμηθῶ καθὼς θ' ἀκροβατεῖ τὸ γέλιο μου